

VITEMÖLLA UNDER TRE SEKEL

EN UTSTÄLLNING I POSTAHUSET

VITEMÖLLA
KULTURHISTORISKA
FÖRENING

ÖPPET UNDER JULI MÅNAD 2019
FRE-SÖN KL. 15.00-18.00
GRATIS INTRÄDE

TACK TILL BENGT GUSTAVSSON, TOMMY GUSTAVSSON OCH MONICA LARSSON
VILKAS BÖCKER GIVIT MYCKET AV UNDERLAGET TILL DENNA UTSTÄLLNING!

SPONSORER: ICA SUPERMARKET, KIVIK ♦ BUHRES PÅ KIVIK AB ♦ KIVIKS MUSTERI ♦ KIVIKS STRAND - DET LILLA BADHOTELLET

Utställningen om Vitemölla och dess historia har skapats av Vitemölla Kulturhistoriska Förening och invigdes av kommunalrådet Jeanette Ovesson den 29 juni 2019. Utställningen var öppen under juli månad och hade under den tiden 550 besökare.

Utställningen visar i en exposé av ord och bild Vitemöllans utveckling från byns begynnelse som vattenmølla på 1600-talet till betydande fiskeleje på 1800 talet Vid slutet av 1800 talet hade handel och sjöfart utvecklats kraftigt och 25 stora segelfartyg såsom fullriggare och barkskepp var registrerade med Vitemølla som hemmahamn. Samtidigt var 300 vitemøllabor under denna epok registrerade som sjömän på Sjömanshuset i Simrishamn. Fram till mitten av 1900-talet hade Vitemølla kommunal status som municipalsamhälle. De 250 protokollen från municipalstämman sammanträden under drygt 50 år ägnas särskilt intresse i utställningen

Förutom att ge en historisk exposé över Lejets utveckling gör utställningen nedslag i företeelser som varit viktiga för Vitemølla. Den livgivande Killan (källan) är en sådan. Vidare hamnen som varit avgörande för fisket och som ödelagts av stormar flera gånger vid sekelskiftet, men som restaurerats till nuvarande skick omkring 1925. Møllan – både vattenmøllan och den vindmølla som lades ned i slutet av 30-talet- var centrala i Lejet. Fram till mitten av 1900-talet bedrevs också en omfattande och livlig närings- och affärsverksamhet på Lejet. Fisket har genomgående varit en basnäring.

Vitemølleborna har under historien haft rykte om sig som goda sångare och musikanter. Christian Tydell som var krögare i Vitemølla på 1700-talet anses vara Skånes äldsta spelman. Han har bland annat komponerat "Guldsmedskadrilj". Sångarstriden i Vitaby kyrka som utkämpades av Vitemølleborna från deras egen läktare - den s.k. "Vitemølleskunken" -är ytterligare ett exempel på sång- och musikintresset på lejet.

Vitemølla badhotell har sedan 1913 försett sina gäster med mat och underhållning- Jussi Björling har sjungit här- samt periodvis fungerat som flyktingförläggning och vilohem för trötta husmödrar.

På denna hemsida visas texterna från samtliga skärmar på utställningen.

Hamnen

Vitemöllas hamn bestod ursprungligen av de kåsor, d.v.s. stora stenar, som lagts som bryggor från stranden vinkelrätt ut i vattnet. Kåsorna kunde användas för i- och avlastning av mindre fiskebåtar. Båtarna kunde sedan dras upp på land i skydd för vind och vågor. Kåsorna ligger fortfarande kvar i inre hamnen och syns tydligt också idag.

Hamnanläggningen i sin nuvarande form med hamnpirar anlades 1882. För fisket blev det en oerhörd förbättring med denna hamnanläggning. Någon större betydelse för övrig sjöfart fick dock inte hamnen p.g.a. det ringa djupet i hamnbassängen. Endast mindre fartyg kunde ta sig in med varor för lokal omsättning. Hamnen förstördes i början på 90-talet av en storm.

1896 hade hamnen byggts upp på nytt och den återinvigdes med en stor folklig fest och med uppsättande av den minnesplatta som fortfarande finns på plats på södra hamnarmen, med byggledaren major Gagners namn.

Vid sekelskiftet 18-1900 drevs hamnen som ett aktiebolag ”Hvitemölla hamnaktiebolag”. Handlanden Henrik Thorsson och Fredrik Olsson satt i styrelsen – samma män som några år senare startade Badhotellet.

Tyvärre fick möllingarna inte glädja sig så många år åt sin nya hamn. Nyårsafton 1905 slog en fruktansvärd storm till mot den sydöstra kustremsan. Ögonvittnet Gunnel Qvist skriver så här:

Framåt orkanens andra dag kunde man märka att vinden avtog något. Männen gick ut för att om möjligt få en överblick över situationen. Vattnet hade stigit upp i sträddena. Vrakspillror från sönderslagna skutor och vrakekor blandade sig med det fräsande skummet från

vågorna, som gång på gång pressades upp mellan husen. Männen kunde inte ta sig till hamnen. De fick vänta tills vattnet dragit sig tillbaka, men på avstånd kunde de se att det inte fanns någon hel båt kvar. Inte en masttopp var synlig och av hamnarmarna syntes inte ett spår. Kanske skulle de blottas, när vattenmassorna dragit sig tillbaka.

Hamnen reparerades och byggdes upp i sitt nuvarande skick omkring 1925. Staten tog då ansvaret för hamnen, men den löpande driften lades under ett aktiebolag "Vitemölla nya Hamnaktiebolag". I arkivet finns Hamnaktiebolagets räkenskaper kvar för åren 1963-1978 .

Hamnen är grund och sandar lätt igen. För att motverka detta och göra hamnen mer segelbar installerades ett stationärt mudderverk för att kunna hålla undan igensandning av hamnen. Mudderverket bestod av en motor i ett skjul i inre hamnen. Denna drog en skopa fäst på en wire som hade fästen också ute på hamnpirarnas huvuden. Detta maskineri lades ner på 1990-talet, men kan fortfarande i beskådas inre hamnen.

Efterhand övergick ägandet av hamnen till Simrishamns kommun. 1946 övertog Halvard Hansson som hamnkaptan ansvaret för hamnen.

2018 gjorde kommunen en berömvärd insats då södra hamnarmen restaurerades.

Fiske

I Vitemölla har fisket varit en basnäring och drivits kontinuerligt alltifrån byns begynnelse på 1700-talet till idag. Vid 1800-talets slut fanns det 70 fiskare som bodde i Vitemölla, omkring 1915 hade antalet sjunkit något till 50 och omkring 1940 var det 40 stycken. Idag finns det fortfarande fyra fiskare på Lejet.

I "Skånes Kalender" från 1878 beskrivs Vitemölla på följande sätt:

Hvitemölla fiskeläge är rikt befolkadt (200 personer som erlägga mantalspengar). Fiske drifves der i synnerligt stor skala, i synnerhet af sill och ål, hvilken senare till större delen uppköpes af tyskar.

Vid 1800-talets slut byggdes hamnen om och fick den utformning som den ännu har. Fisket hade expanderat och Lejet hade då ett 60-tal fiskebåtar, varav 13 vrakekor. 1910-1920 utrustades de första fiskebåtarna med motorer.

Även om yrken inom handelsflottan blev alltmer dominerande på Lejet i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet drevs fiske hela tiden kontinuerligt.

Vitemölla var hela tiden ett levande fiskarsamhälle. Ofta arbetade man säsongmässigt och beroende på ålder både som sjöman och fiskare.

Sillfiske bedrevs med sättegarn och drivgarn. *Sättegarn* var kustnära fasta nät som sattes på grunt vatten vår och höst då sillen lekte. Platserna där garnen fick sättas fördelades vid ett möte mellan fiskelagen på fastlagsmåndagen. Då valdes också ålderman och byhornet användes för att kalla till mötet. *Drivgarn* användes på djupare vatten på sommaren efter lektiden. Detta kallades att vraka eftersom nätet förtöjdes vid båtens för och båda rörde sig med ström och vind under natten. Av detta beteckningen på de båtar som användes – vrakekor eftersom de drev som ett vrak efter näten. Ofta kunde det bli långa sträckor när man drev ner mot Bornholm eller uppåt Blekingen. Vrakekorna var rejäla båtar 8-10 meter långa.

Ål fiskades kustnära med fasta nät s.k. hommor. Fisket skedde på åladrätter, d.v.s. från en definierad och namngiven bit strandremsa samt hav därutanför ägt av markägaren. Åladrätten, d.v.s. rätten att fiska där, fick då arrenderas av fiskaren. Så sker än idag. Alla åladrätter utanför Vitemölla ägdes och ägs idag av Christinehofs fideikommiss. ”Tittut” är namnet på en av åladrätterna nedanför Kiviks kapell – därav namnet ”Tittutvägen”. Vid ålafisket användes hommebåtar. En sådan kan beskådas på stranden intill Postahuset.

Vitemöllaborna fiskade ål från Luleboda i norr till Krivareboden i söder. Ett slitsamt och utsatt arbete. På 1960-talet skedde en övergång

från nät av bomull och hampa till konstfiber/nylon.

Sten Olsson och Markus Nilsson är de möllingar som fortfarande bedriver ålafiske med hommor.

Halvard Hansson, Ove Hjelm och Nisse Losell lät 1955 bygga fiskebåten ”Monica”. Denna såldes 1979 och Ove och Nisse köpte var sin fiskebåt som var byggd av plast. Båtarnas namn blev Ann-Britt respektive Malin. Nisse fiskar fortfarande med sin båt ”Malin” och den kan beskådas i hamnen.

Torskfiske och laxfiske skedde mestadels med krok – torsk på vintern.

Kvinnornas roll blir ofta bortglömd i fiskarsammanhang. I det kustnära fisket – sättegarnen- var det ofta kvinnorna som blev engagerade, medan männen bedrev vrak- och krokfiske till sjöss. Vid bärgningen av fångsten och rensning av näten samt knytning av nät under vintern spelade kvinnorna en viktig roll.

Segelfartygens epok

Vitemölla låg från sin begynnelse på 1700-talet under Torups gods och senare under Christinehofs fideikommiss. Detta innebar hård utsugning och restriktioner från godsens sida. Handeln med omvärlden hade städernas borgare och några godsägare privilegium på. Åladrätterna ägdes av Christinehof och fick arrenderas av fiskarna.

Under 1800-talet lättade efterhand restriktionerna vilket gjorde att kustfarten och handeln kunde ta fart som komplement till fisket. Först användes vrakekor för godstransporter runt Hanöbukten och till Bornholm. Det handlade mest om byteshandel: sill byttes mot ved, spannmål, mjölk och potatis. Även järnvaror, tjära och tågvirke kompletterade godset. Husbehovsfrakter av ved var viktiga eftersom den s.k. Verkalinjen innebar förbud att avverka träd inom två mils

radie från Alunbruket i Andrarum. Efterhand kom större båtar såsom jakter och slupar att användas för transporter runt hela Östersjön.

Slutet på 1800-talet och början på 1900-talet var de stora segelfartygens epok. För Vitemöllas del kom segelfartygen och deras expansion att dominera samhället både ekonomiskt och yrkesmässigt under slutet av 1800-talet och början på 1900.

Hamnen i Vitemölla tillkom under andra hälften av 1800-talet och hade stor betydelse för fisket. Dock ej för segelfartygen eftersom hamnen var för grund. De stora segelfartygen blev emellertid registrerade med Vitemölla som hemmahamn, eftersom ägaren bodde här.

25 segelfartyg var registrerade med Vitemölla som hemmahamn. Samtidigt var 300 vitemöllabor under denna epok registrerade som sjömän på Sjömanshuset i Simrishamn.

Vitemölla var alltså ett betydande sjöfartssamhälle och ett viktigt centrum för handelsflottans stora segelfartyg. Skånska ostkustens enda fullriggare, som hette Emma av Vitemölla, var ägd och seglad under befäl av Vitemöllebon Nils Svensson. I Vitemölla bodde också stor-redaren Lars Sjöström som ägde 8 stora segelfartyg, vilka alla var registrerade ”av Vitemölla”

Följande segelfartyg var registrerade med Vitemölla som hemmahamn – akterspegeln ståtade med ”av Vitemölla”

Jakten Freyja ,Ola Mårtensson
Jakten Anna Johanna, Ola Thorsson
Jakten Nordstjernan, Ola Thorsson
Jakten Hanna , Håkan Christiansson
Slupen Charlotta, Lars Andersson.
Briggen Bjerke ,

Jakten Ingeborg, Hans Thorsson
 Skonerten Gustaf 1882, Lars Sjöström
 Barken Marie Adelaide 1885, Lars Sjöström
 Barken Axel 1882, Lars Sjöström
 Briggen C. Carl 1894, Lars Sjöström
 Briggen Gerda 1894, Lars Sjöström
 Barken Agda, Lars Sjöström
 Barken Wegar , Lars Sjöström
 Skonerten Johannes, Lars Sjöström
 Barken Kullen 1901-1902, Håkan Larsson
 Fullriggaren Emma 1912-1915, Nils Svensson
 Barken Noah 1895, Hans Andersson
 Skonerten Sylfiden 1902-1908, Fredrik Olsson
 Barken Staut, Fredrik Olsson
 Barken Apollo 1901-1907, Carl Gustaf Sandell

1900-talets första årtionde betydde en nedgång för segelfartygen. Konkurrenten från ångfartygen blev övermäktig och segelfartygens epok var slut omkring 1910. Sjömännen från Vitemölla fortsatte emellertid att mönstra ombord på ångfartyg i ytterligare många år fram till andra världskriget. Omkring år 1940 var c:a 100 personer från Vitemölla registrerade som sjömän i Vitabys församlingsbok.

Yrken i Vitemölla 1880 - 1930

Antal yrkesverksamma fiskare, sjömän och i övriga yrken enligt Vitaby församlingsböcker 1879, 1903 och 1926:

	<u>Fiskare</u>	<u>Sjömän</u>	<u>Övriga yrken</u>
1879-1887	64	10	15
1903-1911	50	114	25
1926-1940	43	103	79

Vid Simrishamns sjömanshus registrerades 1871-1939 : 300 personer från Vitemölla

Under yrkeskategorin ”sjömän” ovan är inräknat också styrmän, sjökaptener, maskinister, eldare, kockar och stewards.

Ovanstående statistik speglar väl Vitemöllas och dess befolknings utveckling från andra delen av 1800-talet till mitten av 1900-talet.

På 1880-talet var Vitemölla ett utpräglat fiskarsamhälle och yrkesbeteckningen fiskare var totalt dominerande.

Med uppsvinget för segelsjöfarten i slutet på 1800-talet och för ångfartygen under första delen av 1900-talet ser statistiken helt annorlunda ut. Totala antalet invånare växte och var vid sekelskiftet 437. Vitemölleborna engagerade sig i den växande handelssjöfarten både som fartygsägare, befäl och besättningsmän. I kyrkoboken för 1903-1911 har antalet sjömän vuxit från 10 till 114 och är den klart dominerande yrkeskategorin.

Antalet fiskare krymper långsamt men säkert från 64 till c:a 40 vid mitten av 1900-talet. Och minskningen har ju sedan dess fortsatt oförtrutet till våra dagar.

Antalet sjömän står sig relativt högt också fram till 1940 – 103 personer. Många Vitemöllabor är nu mönstrade och arbetar på ångfartyg. Sedan minskar antalet under slutet av 1900-talet.

En tredje stor förändring under de första 40 åren på 1900-talet är ökningen av antalet ”övriga yrken” som är företrädna på Lejet– från c:a 20 i början på 1900-talet till 79 år 1940. Bland kyrkoböckernas nedtecknade yrken kan vi bl.a. hitta sömmerska, grovarbetare, lärare, smed, strykerska, toffelmakare, skraddare, snickare, toffelmakare, frisör, hotelldirektör, källarmästare, fiskhandlare, telefonist, bagare, tivoliägare, trädgårdsmästare, byggnadssnickare, urmakare, diskerska, pensionatsinnehavare, hushållerska, lantbrukselev, hembiträde, handlare, chaufför, omnibussägare och kvarnägare

Man kan notera att ett tiotal kvinnor är företrädare i yrkesförteckningen från 1940. 1903 inskränkte sig antalet kvinnor med yrkesbeteckning till 2 - en barnmorska och en småskollärlarinna.

Affärsverksamhet och butiker

Sedan slutet av 1800-talet och fram till 1970 var Vitemölla rikt på olika förvärvsgrenar, affärsverksamheter, hantverk, butiker och yrken.

Nedan en förteckning på det stora antal verksamheter som var aktiva i Vitemölla under första halvan av 1900-talet

Mjölkaffär vid Killan, Hilda Olsson

Mjölkaffär vid hamnen, Ada och Joel Johansson

Bageri på Möllebacken, Henrik Olsson

Café i Möllesvängen

Pensionat och café Åhällan, Eric W Bengtsson

Speceriaffär på Lejegatan, Eric W Bengtsson -1970

Pensionat Strandhyddan, Hanna Sonesson, Sigrid Persson, 1872-1964

Badhotellet

Diverseaffär, Fredrik Olsson

Modeaffär, Emma Andersson

Skomakare, Johannes Johansson och Kristian Tuvevesson

Skräddare, Berg, Hindrik Olsson

Stenhuggare, Nils Olsson

Väderkvarn och vattenkvarn, Ernst Olsson - 1960

Urmakare, Gabriel Håkansson och C.Maak

Båtbyggare, Lars Andersson

Timmer och kol, Fredrik Olsson, Henrik Thorsson

Smedja, Möllebacken, Reinhold Nilsson

Köttaffär, Lennart Berndtsson
Snickeri, Möllebacken, Oscar Lagerstedt
Läsk- och ölnederlag, Kurt Andersson
Taxirörelse, Bror Lövgren
Fiskrökeri, Södra hamnpiren, Erik och Helmer Krantz
Postkontor, Emma Olofsson, Svea Hammar

Bland yrkesbeteckningarna för Vitemöllabor i Vitaby församlingsbok kan vi dessutom hitta följande: sömmerska, grovarbetare, lärare, smed, strykerska, toffelmakare, skraddare, snickare, toffelmakare, frisör, hotelldirektör, källarmästare, fiskhandlare, telefonist, bagare, tivoliägare, trädgårdsmästare, byggnadssnickare, urmakare, diskerska, pensionatsinnehavare, hushållerska, lantbrukselev, hembiträde, handlare, chaufför, omnibussägare och kvarnägare.

Möllan

Den vattenmølla som finns vid kvarnstället på Möllebacken är Vitemøllas ursprung och var platsen för Lejets första bebyggelse under andra delen av 1600-talet. Men Vitemølla kunde under sjuttio år från 1871 till 1937 också ståta med ytterligare en mølla – en vindmølla, en s.k. Holländare. Den låg längst upp på Möllebacken. Båda møllorna hade samma ägare och den siste møllaren var Ernst Olsson.

Vattenmøllan var i drift fram till 1960 då ett häftigt åskregn förstörde kvarndammen och omöjliggjorde fortsatt drift. Vid vindmøllans nedläggning nedmonterades den översta delen och den finns idag att beskåda på väderkvarnen i Frorum. Vattenmøllan är idag inte funktion, men finns kvar i ursprungligt skick och Möllan och kvarndammen vårdas ömt av Ernst Olssons son Sten Olsson.

Vindmøllan kunde bara mala säden, men i vattenkvarnen kunde säden också siktas. Kvarnarna hade många kunder bland bönderna i trakten. Särskilt under tiden efter tröskningen, d.v.s. augusti-september, var det intensiv verksamhet i båda møllorna dygnet runt.

Möllekammaren, som låg i husets mitt, var ett omtyckt ställe för bönderna att träffas och få en pratstund och kanske få sig en gök när man väntade på sin tur. När kvarnen var igång var möllekammaren en omtyckt samlingsplats för lejeborna på kvällarna.

Killan

Efter de första nybyggarna på 1600-talet vid kvarnstället följdes bosättningen av Vitemölla upp under 1700-talet kring Killan. Killan gav det rena och friska vatten som krävdes för att ett samhälle skulle kunna etableras.

Killan springer fram ur två vattenådror i backen och vattnet rann ursprungligen från Killan ner genom samhället i en liten bäck. Idag leds Killans vatten ner till havet via en rörledning- en kulvert. Denna utmynnar i norra delen av hamnen vid slipen, där Killans avrinning kan beskådas.

I början på 1900-talet byggdes en bassäng av stenhällar – Hauen – för att underlätta tvätt i Killan. På 30-talet uppfördes den överbyggnad som idag inrymmer Killan.

Killan var samhällets stolthet under förra århundradet och var ett viktigt och ofta återkommande ärende på municipalstämmans sammanträden, då Vitemölla var Municipalsamhälle 1899-1953.

Från Killan hämtade många av invånarna sitt dricksvatten och här skurades mattor och sköljdes tvätt.

Det var alltid liv och rörelse kring Killan och den användes från morgon till kväll. Ofta var det kö för att tvätta. Killan var alltså en av Lejets träffpunkter och fyllde därmed också en viktig social funktion.

Badhotellet och Pensionat Strandhyddan

Badhotellet byggdes i slutet av 1800-talet av två handlare i Vitemölla – Fredrik Olsson och Henrik Thorsson – samt storbonden Alfred

Arvidsson, kallad ”Albokungen” från Hjälmarsöd. Hit kom Vitemöllas första sommargäster och vitemöllingarna kunde se dem promenera på Lejegatan i vita linnekostymer, vackra klänningar och fina hattar. Underhållning bjöds på 30-talet av Vitemöllas egen Mandolinorkester, men även gästartister såsom Jussi Björling och hans bror Olle framträdde på badhotellet.

På 40-talet blev hotellet uppsamlingshem och fristad för finska krigsbarn och vid krigsslutet blev hotellet uppsamlingscentrum för polska kvinnor som räddats från de nazistiska lägren av De Vita Bussarna. Tre av dessa kvinnor blev kvar på Lejet och gifte sig med män på Lejet. En av dessa kvinnor lever fortfarande - Czeslawa som gifte sig med hamnkaptenen Halvard Hansson. På lejet går hon under namnet Tescha.

På 50-talet blev hotellet Landstingets vilohem för trötta husmödrar.

1962 återuppstod anläggningen som Badhotell. Hotellet förföll dock mer och mer och var närmast rivfärdigt i slutet av 80-talet. Hotellet räddades dock av ordsbon Rolf Lundahl som köpte det i början av 90-talet och lät renovera det till dess nuvarande vackra skick.

”*Lumpen*” I början av seklet fanns i södra delen av läget en stor tomt med en uppbyggd grund – som aldrig blev mer än en grund.

Byggmästare och ägare var en man som kallades Lumpen. Namnet berodde förstås på att han samlade skrot och lump. Han var ganska omtyckt av Vitemöllas ungdomar eftersom han hyrde ut grunden/källarlokalen till enklare danstillställningar. Lokalen gick under namnet ”Röda Lyktan” och låg granne med Badhotellet.

Strandhyddan byggdes 1871. Efterhand rymde anläggningen 10 rum och kök. Det drevs av Hanna Sonesson i 25 år och övertogs av Sigrid Persson. Hon drev etablissemanget vidare i ytterligare 25 år.

Strandhyddan var ett omtyckt ställe för ortens fester, bröllop och begravningar samt årliga ålagillen. 60 sittande gäster kunde serveras samtidigt. Lejets stora avslutnings- och farvälfest till municipalsamhället gick av stapeln här 1953. Från 1964 är Strandhyddan privatbostad .

Skolan

Vitemöllas första skolhus byggdes 1865 (allmän skolplikt var införd 1842) på Lejegatan 42 och blev vitemöllabarnens skola. Den förste läraren var J.W. Grönvall. Antalet barn växte och en tillbyggnad gjordes 1887. Men inte heller denna större byggnad räckte utan en särskild småskola för de yngsta barnen öppnades på 1910-talet i ett hus på Barnakullen. Skolan på Lejegatan blev därmed Storskolan.

Småskolan på Barnakullen var i funktion under 30 år. Här tillbringande man sina första två skolår. Fröken Hedlund stod för undervisningen fram till 1937 och därefter tog Saga Norén vid. På grund av för lågt barnantal lades småskolan vid Barnakullen ner på slutet av 40-talet och Vitemöllabarnen hänvisades till skolgång i Vitaby. Denna flytt väckte mycket protester och motstånd i Vitemölla. Skolstrejk blev ett kampmedel. Någon skolskjuts fanns ej. Senare kom dock en sådan tillstånd, utförd av lägets taxichaufför Bror Löfgren.

I Storskolan på Lejegatan var folkskollärare Johan Sundell ansvarig för undervisningen från slutet av 1800-talet till 1920 då han pensionerades. Då tog en ung lärare vid namn Phegel Dheby över och han ansvarade för undervisningen ända fram till 1961. Storskolan gick sitt öde tillmötes senare på 60-talet, då lejets elever hänvisades till Kivik.

År 1940 blev storskolan militärförläggning och undervisningen flyttades till småskolans lokaler vid Barnakullen. Småskolan i sin tur fick flytta till huset vid "Möllevrian".

Phegel Dhebys märkliga namn fordrar kanske en kommentar. Enligt Vitaby församlingsbok var hans ursprungliga namn Nils Larsson. Det var emellertid inte ovanligt i slutet på 1800-talet och början på 1900-talet att folkskollärare ville markera sin särställning inom de byar där

de tjänstgjorde genom att anta nya namn med konstiga stavningar eller märkliga stavningar på gamla namn. August Bondessons roman "Folkskollärare John Chronsoughs memoarer" ironiserar över detta.

Både Sundell och Pheby beskrivs som lärare som höll hårt på disciplinen och där äga inte var ovanligt som verktyg för att upprätthålla lydnad och ordning i klassen. Båda var engagerade i Municipalsamhällets stämma och styrelser.

Sång och musik i Vitemölla

Möllingarna har genom århundrandena varit kända som goda musikanter och sångare.

En viktig person i detta sammanhang är Johan Christian Tydell född 1718 och död 1795. Han var guldsmedsmästare i Simrishamn, men utslöts ur ämbetet på grund av fattigdom. Han flyttade då till Vitemölla och bosatta sig i ett nybyggt hus. Tydells hus blev samhällets krog -"Kruet". Förutom supandet hade krogen den goda sidan att den blev centrum för det musikintresse som länge var utmärkande för Vitemölla. Johan Christian var nämligen också spelman och är känd som Skånes äldste kände spelman. Hans mest kända låt är "Guldsmedskadrilj".

Vågar man kanske gissa att det var benägenheten för ett speciellt fluidum som låg bakom både hans fattigdom i yrket som guldsmed och att han i Vitemölla satsade på att bli krögare.

Hans son Johan Henrik tog över som krögare till sin död 1830. Tydells hus brann ner 1903, men sträddet där det låg har fortfarande namnet Möllekruet.

Frans Sjöströms skriver i sin bok "Från segelfartygens dagar att "Vitemöllaborna i slutet på 1800-talet var alldeles särskilt framstående som sångare och musikanter. De var omtalade på långt håll för sin sångarförmåga och man talar ännu om en del av dem, till exempel bröderna Per, Hans och Nils Hensriksson, bröderna Håkan,

Göran och Lasse Christiansson, Henrik Josefsson m.fl., vilka samtliga hade ovanligt vackra och kraftiga sångröster.

Håkan Christiansson var född i Vitemölla 1837. Han var tattare, eller rackare som det också kallades. Han har komponerat ”Rackarpolska”. Han gav sig emellanåt ut på vandringar – bl.a. till Stockholm för att uppvakta och tiggas en slant till kulturen av Karl XV. Men när han kom fram var Karls XV död och Oscar II var mindre givmild. Håkan fick nöja sig med två tior och rådet att återvända till sitt yrkesarbete.

Det spelades vid fester och högtider inomhus men också utomhus som synes på vidstående bild från en utflykt från Vitemölla till Stenshuvud 1941

Videmullaskunken och Sångarstriden i Vitaby kyrka

Vitemöllingarna hade sin kyrka i Vitaby. Bönderna, som ansåg sig finare än fiskarna, hade dock lagt beslag på alla sittplatser i bänkarna. Bönderna från Vitaby, Hjälmared, Torup och Grevlunda hade i kyrkan sina egna nummerförsedda bänkar. Vitemöllaborna kände sig hemlösa och samlade därför in pengar till en läktare som man lät bygga 1846.. I sockenstämmoprotokollet från 1834 kan man läsa följande ” Enär folkmängdens årliga tilltagande i Hvitemölle fiskeläge, utrymmet å den åt fiskarna upplåtne läktaren i kyrkan befunnits otillräcklig hafva fiskarna erbjudit sig vilja bidra till uppförande af en rymligare läktare”: Detta bifölls och i protokollet från 1846 konstateras:” Hans excellens Högvälborne Herr Grefve Piper har förärat behöfligt ektimmer och Hvitemölle fiskare anskaffat bräder ävensom senare erlagt halva arbetslönen, andra hälften har kyrkan utgivit med 27 riks.sk.banco”

Ifrån denna läktare, som kom att kallas Videmullaskunken, kunde man varje söndagsgudstjänst höra det skönsjungande Vitemöllafolket.

I boken ”Från segelfartygens dagar”, utgiven 1943, skriver Frans Lövström om en minnesvärd händelse som utspelade sig i Vitaby kyrka i slutet av 1800-talet.

De sista decennierna av 1800-talet hade man i socknen en klockare som hette Carl Magnus Dolkov. På denna tid hade man ännu inte någon orgel i Vitaby kyrka och det var klockarens uppgift att leda psalmsången. Han var en mycket duktig och intresserad sångare och var särskilt förtjust i sjöfolket från Vitemölla. Deras sångförmåga var något utöver det vanliga och var känd vida omkring.

Men i socknen fanns det de som hade svårt att acceptera att klockaren blev överröstad varje söndag och dessutom av Vitemöllefolket som därmed framstod som förmer än andra i församlingen.

Bönderna i församlingen tog därför kontakt med en församlingsbo vid namn Anders – ”Annors Skrigjare” kallad. Namnet var betecknande, för skrek gjorde han i himlens sky. Sång kunde man knappast kalla det, ty han skrek å det mest förfärliga så fort han öppnade munnen. Man avtalade med honom att överrösta vitemöllafolket. Vid kommande gudstjänst utbröt den märkliga s.k. sångarstrid då Annors och vitemöllingarna försökte överrösta varandra. Annors avgrundsläten kan ju knappast kallas sång, men Vitemöllaborna fann det efterhand meningslöst att fortsätta att sjunga. Annors får väl därmed sägas ha vunnit – men till priset av att han förbjöds att någonsin sjunga mer i kyrkan. När Annors lämnade kyrkan fick han av kyrkvärden beskedet att han var välkommen till kyrkan enbart om han i fortsättningen höll tyst.

Idrott i Vitemölla

1920 bildades Vitemölla FK – Vitemölla Fotbolls Klubb. Man spelade mot lag från trakten såsom Baskemölla och Simrishamn. Fotbollsplanen hette ”Valhalla”, och låg norr om samhället på höjden vid skogen. Efter några år flyttades planen till södra delen av marknadsplatsen. Vitemöllas klubbdräkt var från början helvit – detta

som en anspelning på namnet *Vitemölla*. För att finansiera verksamheten anordnades många fester på Badhotellet. Man gav också ut en tidning med namnet "Hvitemölle Fotbollsklubbs ENAHANDA" – till skillnad från Ystads Allehanda. Föreningen upphörde i början av 1930-talet.

Fotbollslaget återuppstod emellertid i mitten av 30-talet inom den nya klubben "Vitemölla IF". Man började seriespela i "Österlens pokalserie". Tio lokala Österlenlag deltog i serien. En del av Vitemöllaspelarna gick senare vidare till högre serier. Vitemöllas klubbdräkt var nu vitt och blått.

Matcherna mot Kivik spelades utanför serien och här gick det hett till både på planen och utanför.

För finansiering av verksamheten anordnades många fester. Dalens festplats utanför Kivik var populär i sammanhanget liksom Badhotellet. I marknadsrestaurangen framförde amatörförmågor från Vitemölle små lustspel och sång.

Med kriget 1939 var det svårt att ordna fullt lag. Vitemölla IF lades ned och man gick samman med Kivik i Kiviks AIF.

Efter krigsslutet 1945 blev det populärt med bordtennis. Vitemölla BTK bildades. Man spelade i Österlenserien mot andra lokala lag. Nisse Losell blev – och är fortfarande – en skicklig bordtennisspelare. Pokaler som vunnits av Vitemölla i bordtennis finns uppställda i Postahuset.

På 50- och 60-talet visade Sven och Tore Levin framfötterna i cykling och Sverker Andersson i friidrott.

John Tufvesson Memorial - Johnny Weismüller

John Tufvesson föddes i Vitemölla av mycket fattiga fiskare för mer än 100 år sedan. Föräldrarna var så fattiga att de inte hade någon båt, utan för att fiska fick de simma ut med garnen. Av detta blev de av förståeliga skäl mycket duktiga simmare. Sonen John fick naturligtvis tidigt hjälpa till med fisket och blev därmed också han en utomordentligt duktig simmare.

Eftersom familjen Tufvesson inte hade någon båt behövde inte heller någon båtplats i kåsorna utan simmade ut för att fiska direkt från stranden omedelbart söder om mudderverksmaskinhuset.

En dag blev dock det fattiga livet på Vitemölla för mycket för John, så han simmade ut till en skuta som låg på redde. John lyckades övertala kaptenen om att få följa med, mot att han ryktade kölsvinen. Skutan var destinerad till Amerika och där simmade John i land.

John uppmärksammades som simmare och kom att tävla för USA såväl i olympiaden i Paris 1924 som i Amsterdam 1928.

Han amerikaniserade sitt namn till Johnny Weismüller, efternamnet för att hedra sin födelseort.

Under sitt simmande i USA, i såväl Atlanten som Stilla Havet samt i de Stora Sjöarna träffade han, oklart var, den 17 år yngre Esther Williams. Tycke uppstod och sonen Jerry, som behöll sin moders efternamn, avlades.

Faderskapet har väl ibland, av olika anledningar, ifrågasatts men man kunde tydligt se att Jerry Williams var besläktad med fiskarna när han på scenen andades djupt med vidöppen mun som en fisk i syrefattigt vatten.

Johns simkunnighet kom väl till plats också när han kreerade den berömda filmrollen som den skicklige simmaren Tarzan.

*Somrarna kring 2010 hedrades John Tufvesson med simtävlingar i
hamnbassängen i Vitemölla. Starten för simningarna var alltid, precis
som för John, strandremsan söder om mudderverkets maskinhus.
Simtävlingarna gick under beteckningen "John Tufvesson Memorial".*

*En sommar blev tävlingarna extra mycket en manifestation till minne
av John. Då kom nämligen John Tufvessons tre svenska barn åkande
från Hörby för att hedra sin far. Lejeföreningen bjöd som avslutning
på middag på Badhotellet*

*Fakta om John Tufvesson och hans liv kommer från Killebacka Radios
arkiv och har välvilligt ställts till förfogande av Sverker Andersson.*

